

מדרשי שיכורים

"למי אוי למי אבוי למי מדיניי למי שיח למי פצעים חנם למי חללות עיניי: למאחרים על היין לבאים לחקר ממסך: אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים" (משלי סוף פרק כג).¹

אסתר רבה פרשה ה²

ויקרא רבה פרשה יב³

א"ר אחא: מעשה באחד שהיה מוכר כל כלי ביתו ושותה בהן יין; קורות ביתו – ושותה בהם יין. והיו בניו מלינים ואומרים: אין אבינו הזקן יוצא מן העולם ואינו מניח לנו לאחר מיתתו כלום.⁴ מה נעשה לו? בואו ונשקנו ונשכרנו ונטעינו ונוציאו, ונאמר שהוא מת, ונשכיבו בתוך משכבו. עשו כן. נטלוהו והשקוהו ושכרוהו והוציאוהו ונתנוהו בבית עולם אחד.⁵ עברו קצת חמרים ליכנס באותה עיר. שמעו שאנגריא במדינה.⁶ אמרו: בואו ונפרק זיקים אלה במשכב זה ונברח.⁷ עשו כן. פרקו מטענם בתוך בית עולם והלכו לראות מה קול במדינה.⁸ והיה אותו איש שם, ראו אותו, סברו הוא מת. משנעור משנתו ראה זק נתון למעלה מראשו. התיירו ונתנו בפיו והתחיל שותה. כיון שרווה, התחיל מזמר. לאחר שלושה ימים אמרו הבנים: אין אנו הולכים ורואים אותו אבינו מהו עושה, אם חי או מת? באו, מצאוהו, והרי זק נתון בפיו והוא יושב ושותה. אמרו לו: אף כאן, בין המתים, לא הניחך בוראך, ובין החיים הוא מניחך?! הואיל ומן השמים נתנו לך, אין אנו יודעים מה נעשה לך. בואו נכניסנו ונתקנו ונעשה לו קטסֶטְסֶסיס. עשו לו תקנה: כל אחד ואחד משקה אותו יומו.⁹

מעשה היה באדם אחד שהיה למוד לשתות שנים עשר קיסטים של יין בכל יום.¹⁰ יום אחד שתה אחד עשר. הלך וביקש לישון לו ולא באה שנתו. עמד בחשיכה והלך לבית הקפיל.¹¹ אמר לו (למוזג): מכור לי קיסט אחד של יין. אמר לו: אין בכוחי, שהרי החשיך היום.¹² אמר לו: אם אין אתה נותן לי, אין שנתי באה לי. אמר לו: עכשיו עברו השומרים מכאן ואני מתיירא מן השומרים ואין בי ליתן לך. תלה עיניו, ראה נקב בשער. אמר לו: תן השפופרת בנקב הזה, אתה מפנה מבפנים ואני שותה מבחוץ. הטריח עליו. מה עשה? קבע סונטֶמָה בתוך ציר השער והיה הוא מפנה מבפנים והוא שותה מבחוץ. משגמר, ישן לו בזויתו לפני השער. עברו השומרים עליו לפני השער ומצאוהו

¹ ובהמשך שם תיאור חריף עוד יותר של השיכור והשכרות, ההתבזות וההתמכרות: "אחריתו כנחש ישיך וכפֶלְעֵי יִפְרֵשׁ: עֵינָיו יִרְאוּ זְרוֹת וְלִבָּהּ יִדְבֵר תְּהַפְּכוֹת: וְהֵייתָ כְּשֶׁכֶב גֶּלֶב יָם וְכִשְׁכֵּב גְּרָאשׁ חֶבֶל: הַכּוֹנֵי בַל חֵלִיתִי הֶלְמוּנִי בַל יִדְעִיתִי מִתִּי אֶקִּיץ אוֹסִיף אֶבְקֶשׁנוּ עוֹד". אבל גם "חלליות העיניים" (ברכת יעקב ליהודה) וגם "יתהלך במישרים", אם לא מגזימים. פסוקים אלה משמשים מוטיב מקראי למדרשי השיכורים שלהלן, אשר ממשיכים את קו המקרא המדבר בגנות השכרות אבל גם מכיר בתופעה הזו ומוקיר את היין שבמשורה.

² מדרשים אלה מופיעים במדרש אסתר רבה פרשה ה, אך המקור, כך נראה הוא ויקרא רבה, פרשת שמיני. שם מובאים הדברים בהקשר של מות נדב ואביהוא שלפי אחת הדעות, נכנסו למקדש כשהם שתויי יין. גם באסתר רבה אין המדרשים מובאים ברוח קלה של בדיחות הדעת, אלא כביקורת על משתאות וחינאוות היין שעשה אחשוורוש בכל הזדמנות. שני המקורות אינם פורימיים, בודאי לא פרשת שמיני שבנוסף למות נדב ואביהו, נופלת בלוח השנה שלנו סביב יום השואה או יום הזיכרון. אבל היום פורים ויש מצוות עדלאידע (שגם הוא במקורו סיפור לא פורימי, ראה להלן) וזו הזדמנות טובה לדרוש במדרשי שיכורים ולהתבסס מידן המדרש. והקוראים יטעמו מידן מדרשים אלה ויקפידו שלא לקיימם הלכה למעשה.

³ הנוסח שבסופו של דבר בחרנו להציג, הוא ויקרא רבה, א. א. הלוי, הוצאת מחברות לספרות. במהדורה זו תורגם נוסח המדרש שנמצא בכל שאר המהדורות בארמית, לעברית ע"י א. א. הלוי שטוען שזה נוסח המקור הארץ ישראלי.

⁴ שמעתי במסיבת רעים את הסיפור על good old lady אמריקאית שהייתה יוצאת לחופשת סקי Ski vacation בחודש אוגוסט. הכיצד נשאלה, סקי בעיצומו של קיץ? וענתה: Spend your Kids Inheritance vacation.

⁵ בית עולם = בית קברות.

⁶ היינו שהמלכות מחרימה אנשים ובהמותיהם לצרכיה.

⁷ זיקים הם נאדות היין. זיקים ברבים, זק ביחיד להלן, כמו גץ גיצים, עז עיזים וכו'. משכב הוא בית הקברות.

⁸ מה קורה, מה נשמע, מה חדש, בלשון ימינו. ואל תקרי קול, אלא קול. אמור מעתה ואילך: מה קול במדינה?

⁹ ובהמשך המדרש שם, דימויים ציוריים נוספים של שיכור ושכרות: "כספינה הזו השוכבת בפלגוס של ים, יורדת ועולה, יורדת ועולה. מה הספינה מְטֻרְפֶת בים, כך השותה ומשתכר סוף שדעתו מְטֻרְפֶת עליו" וכן שם גם הדימוי לתרנגול שמתנמנם ומתנדנד בראש החבל ועוד. וכן בקטע קודם שם: "כי יתן בכוס עינו – הוא נותן עינו בכוס וחנווני נותן עינו בכיס ... סוף שהוא מוכר כל כלי ביתו ושותה בהם יין". אבל נראה שהשיכור שלנו דווקא הסתדר לא רע ולא נותר לבנים אלא לארגן ביניהם תורנות בדאגה ליינו של אבא.

¹⁰ קיסט הוא כמחצית ליטר. שישה ליטר יין ביום!

¹¹ בית המוזג – המרזח, הפאב (קנייפה).

¹² מסתבר שכבר אז היו חוקי מדינה, או חוקי עזר עירוניים שהגבילו את שעות פתיחת של בתי המרזח. מרגע שירדה חשיכה, אין למכור משקאות אלכוהולים. לא הייתה אז תאורת רחוב והשתויים לא היו מוצאים דרכם חזרה לביתם.

ישן. סברו שהוא גנב. היו מכים אותו ולא הרגיש. פצעוהו ולא ידע. קְשַׁמְשִׁים בעיניו והוא אינו רואה כלום. קראו עליו: "למי פצעים חינם?" – למי פצעים של שוא? "למי חכלילות עינים?" למי אדמימות של עיניים? כל אלה למי? "למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך". "למאחרים על היין" – אלו שנכנסים לחנות ראשונים ויוצאים אחרונים. "לבאים לחקור ממסך" – אלו שחוקרים על היין ושומעים היכן יש יין טוב ורודפים אחריו ואומרים: יינו של פלוני טוב, יינו של פלוני אדום. תן לנו נשתה ממנו. יינו של פלוני רתחן, תן לנו נשתה ממנו.

מדרש תנחומא פרשת שמיני סימן יא

ההוא תלמידא דהוה חסיד והוה ליה אבא ושתי חמרא טובא. ובכל עידן דהוה נפיל בשוקא, אתו עולמיא ומכין תיה באבנים ובצרורין וצווחין וקורין בתרוי: חזו שיכרא!¹³ וכשראה בנו החסיד, הוא מכלים ושואל את נפשו למות. ובכל יום אומר לו: אבא אני אשגר ויביאו לך לביתך מכל היין שמוכרין במדינה ולא תלך לשתות בבית היין, שאתה עושה חרפה ממני וממך. והוא אומר לו כן פעם אחת ושתיים בכל יום, עד שאמר אביו שיעשה כמו שהוא אומר, שלא ילך לשתות בבית היין. וכן עשה החסיד שהוא עושה לו בכל יום ובכל לילה מאכל ומשתה ומישנו במיטתו ואחר הולך לו.¹⁴ פעם אחת היה יורד מטר, ויצא החסיד לשוק, והיה הולך לבהכ"נ לתפלה, וראה שכור אחד שהוא שוכב בשוק ואמת המים יורד עליו והבחורים והנערים מכין אותו באבנים ובצרורין ומשליכין חומר בפניו ובתוך פיו. כשראה זה החסיד אמר בלבו: אלך לאבא ואביאנו לכאן ואראה לו זה השכור והחרפה שעושין ממנו הבחורים והנערים, אולי ימנע פיו מלשתות בבית היין ולהשתכר. וכן עשה, הביאו לשם והראהו לו. מה עשה אביו הזקן? הלך אצל השכור ושאל לו באיזה בית שתה אותו יין שהיה משתכר בו. אמר לו בנו החסיד: אבא, בשביל זה קראתיך? אלא שתראה החרפה שעושים לזה, כי כן עושים לך בעת שאתה שותה, אולי שתמנע פך מלשתות בבית היין. אמר לו: בני, בחיי אין לי תענוג וגן עדן אלא זה. כששמע החסיד הלך לו במפח נפש.¹⁵

ויקרא רבה יב ד

אמר ר' תנחומא: אם שותה פְּלָחו¹⁶ – חֶמֶר¹⁷ יתר על פלחו – חֶמֶר¹⁸. א"ר יודן: כל האילנות נקראו על שם פירותיהם: תאנה נקראת תאנה, רמון נקרא רמון, תפוח נקרא תפוח, גפן יש לו שלושה שמות: נקרא גפן, שיוצא מהגפן - ענבים, שיוצא מענבים - יין. מה ענבים הללו אם אין אתה ממרסם ביד, אין אתה מוציא מהן כלום, כך כל שותה יין הרבה, סוף שהוא מקיא כל מה שבמעיו. א"ר תנחומא: אימו לא יכלה לעמוד בו, ואתה יכול לעמוד בו? גפן זו, אם אין סומכים אותה, אין היא יכולה לעמוד.¹⁹

מדרש תנחומא פרשת נח סימן יג

¹³ תרגם חופשי שלנו עד כאן: אותו תלמיד שהיה חסיד והיה לו אבא ששתה יין הרבה. ובכל פעם שהיה נופל בשוק, באו בחורים צעירים והיו מכים אותו באבנים ובצרורות וצווחים וקוראים אחריו: ראו שיכור!

¹⁴ לפי המשך המדרש נראה שהאבא לא עמד בתנאי שלא ילך לבית היין וכנראה גם נהנה מהיין שהביא לו בנו החסיד במטרה שלא יצא לרחוב, וגם הלך לבית היין לשתות להשלמת המכסה היומית (לאחר שהבן היה בטוח שהאבא נרדם על מיטתו וישן שנת שיכורים עריבה). ואולי החסיד הבן לא קיים את הבטחתו במלואה וקימץ בכמות או באיכות היין שהשקה את אביו בביתו. וצריך עיון.

¹⁵ נראה שמדרש זה הוא גלגול של מדרשי ויקרא רבה לעיל, בפרט של המדרש הראשון המתאר את הבנים שעשו תקנה לאבא והכניסו אותו לביתם ודאגו למחסור יינו. איננו יודעים איך זה הסתיים שם, אבל כאן, נראה שזה לא עזר במיוחד. גם במדרש זה מוצג המוטיב הדואלי של היין שהוא "משמח לב האדם ומשבחו הכתוב כמו הקורא בתורה, שנאמר: (תהלים קד) ויין ישמח לבב אנוש ואומר: פקודי ה' ישרים משמחי לב". היין אפילו מושווה לגן עדן: "והשכור בעוד שהיין בו הוא יושב בשמחה כמו שהוא יושב בגן עדן". אלא שזה כמובן גן עדן זמני ואשלייתי וגם ההשוואה לשמחת התורה היא רגעית: "כי לעוסק בתורה ובפקודיו ינחיל גן עדן כמו שנאמר (דברים ל) כי היא חייך ואורך ימך". זאת ועוד: "לא שמחת היין, הפקודים והתורה. כי היין כשיצא מגופו והיגון בא בלבו זה יוצא וזה בא, והתורה והמצוה הוא העונג והשמחה בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר (דברים ל) כי היא חייך ואורך ימך בעולם הזה ובעולם הבא שכולו ארוך". אז מה לעשות? ללמוד מדרש טוב או דף גמרא עם כוס יין אחת.

¹⁶ חלקו, כמות הראויה לו. חפש פלח

¹⁷ היין מייפה ומאדים את מי ששותה אותו. ראה הפסוק: "ודם עינב תשתה חמר" (בראשית ... חמר הוא ... בהקשר זה ראה גם הביטוי צהבו פניו היינו שנעשו בהירות ומבהיקות ... מקורות

¹⁸ וחומר יכול להיות בהמה מאד מסוכנת. ראה ... ואנשכנו כחומר .. תשומת לב הקוראים מופנית שוב להערה 1 בראש דברינו; הקוראים מתבקשים לא לקיים מדרשים אלה הלכה למעשה ולשתות פלחים קטנים. אם שותים פלחים גדולים – לא נוהגים ולא מתנהגים.

¹⁹ הצורך בהדליית זמורות הגפן, מעידה בעיני הדרשן, על כך שעץ הגפן עצמו (האם) אינו יכול לעמוד בנטל הפרי – הענבים, בתוכם העסיס בו טמון כבר כוחו ההרסני של היין.

"ויחל נח איש האדמה" - כיון שנוקק לאדמה נעשה חולין. א"ר יהודה ב"ר שלום: בתחילה איש צדיק תמים, ועכשיו איש האדמה. "ויטע כרם" - משנטע כרם נקרא איש האדמה. שלשה נוקקו לאדמה ונעשו חולין, אלו הן: קין נח ועוזיה ... נח דכתיב: "ויחל נח איש האדמה ויטע כרם: ונתבזה.

"וישת מן היין" אמרו חכמים: בו ביום נטע, בו ביום עשה פירות, בו ביום בצר, בו ביום דרך, בו ביום שתה, בו ביום נשתכר, בו ביום נתגלה קלונו. אמרו רבותינו זכרונם לברכה: כשבא נח ליטע כרם, בא שטן ועמד לפניו, א"ל: מה אתה נוטע? א"ל: כרם, א"ל: מה טיבו? - פירותיו מתוקים בין לחים בין יבשים ועושין מהן יין המשמח לבבות, דכתיב: "ויין ישמח לבב אנוש" (תהלים קד). א"ל שטן: בוא ונשתתף שנינו בכרם זה. א"ל: לחיי. ²⁰ מה עשה שטן? הביא כבש והרגו תחת הגפן, ואח"כ הביא ארי והרגו, ואח"כ הביא חזיר והרגו, ואח"כ הביא קוף והרגו תחת הכרם והטיפו דמן באותו הכרם והשקוהו מדמיהן. רמז לו שקודם שישתה אדם מן היין, הרי הוא תם ככבש זו שאינה יודעת כלום וכרחל לפני גוזזיה נאלמה. שתה כהוגן, הרי הוא גיבור כארי ואומר אין כמותו בעולם. כיון ששתה יותר מדאי, נעשה כחזיר מתלכלך במי רגלים ובדבר אחר. נשתכר, נעשה כקוף עומד ומרקד ומשחק ומוציא לפני הכל נבלות הפה ואינו יודע מה יעשה. וכל זה אירע לנח הצדיק מה נח הצדיק שהקב"ה פירש שבחו כך, שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. ²¹

מסכת מגילה דף ז עמוד ב

אמר רבא: מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. רבה ורבי זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי, איבסום, קם רבה שחטיה לרבי זירא. למחר בעי רחמי ואחיייה. לשנה אמר ליה: ניתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי! - אמר ליה: לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא. ²²

בית הבחירה למאירי מסכת מגילה דף ז עמוד ב

חייב אדם להרבות בשמחה ביום זה ובאכילה ובשתיה, עד שלא יחסר שום דבר. ומכל מקום, אין אנו מצווין להשתכר ולהפחית עצמנו מתוך השמחה. שלא נצטוינו על שמחה של הוללות ושל שטות, אלא בשמחה של תענוג שנגיע מתוכה לאהבת השם והודאה על הנסים שעשה לנו. ומה שאמר כאן: עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, כבר פירשו קצת גאונים שממה שהזכיר אחריו קם רבא שחטיה לרבי זירא נדחו כל אותם הדברים. ²³

רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ב הלכה טו

כיצד חובת סעודה זו? שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו, ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרות. ²⁴

²⁰ ביטוי של הסכמה.

²¹ נח הוא ראשון ובית אב לדמות השיכורים ולהתדרדרות הנוראה שהשכרות מביאה מ"איש צדיק תמים היה בדורותיו", דרך איש האדמה (ראה דברינו) וכלה ב: "ויתגל בתוך אהל" (בצליל ברור ל-יתגעל). אבל שים לב שגם השטן שמשתתף בשכרות ראשונים זו, מביא איתו כבש וארי. גם השטן יודע שאדם ששותה במידה (ולשם מצוות פורים כמובן), לא חייב להפוך לחמור, קוף או חזיר. שותים ומתנהגים. וזוכרים שעל כל רביעית של שתייה, מאבדים רביעית של צלילות הדעת. ראה במדבר רבה י ח: "שתה אדם כוס אחד שהוא רביעית יצא האדם מרביעית דעתו. שתה שנים כוסות יצאו שני חלקים מדעתו. שתה ג' כוסות יצאו שלשה חלקים מדעתו ולבו מטורף מיד הוא מתחיל לדבר שלא כהוגן. שתה כוס רביעית יצא כל דעתו נשתעממו כל הכליות ונטרף לבו והלשון נפסק מבקש לדבר ואינו יכול". ראה שם, פרשת נזיר, עוד מדרשי שיכורים שלא הספיקונו להביא.

²² בעקבות האמרה של רבא שחייב אדם להתבסס בפורים עד שלא ידע להבחין בין ארור המן לברוך מרדכי (נראה שהכוונה שהוא מועד בלשונו וטועה ואומר: ברוך המן או ארור מרדכי. ונראה לומר שהוא הדין בין אסתר לזרש וצ"ע), מספרת הגמרא על שני חכמים רבה ורבי זירא שעשו סעודת פורים ביחד והתבסמו כהוגן עד שקם רבה ושחט את רבי זירא (שלף סכין כמנהג ימינו, כנראה שלא הסכימו על משהו חשוב בסוגיה, שהרי פשיטא שלמדו תורה). למחרת ביקש עליו רחמים והחיה אותו (בעזרת מד"א והפרמדיקים כמובן). לשנה האחרת, שוב הזמינו לסעודת פורים (כנראה השוחט את השחוט ואולי הפך וצ"ע). ענה לו: לא תודה, לא כל יום מתרחשים ניסים (שמא מספר 101 יהיה תפוס והפרמדיקים לא יגיעו בזמן). נראה שזהו מקור הביטוי: לא כל יום פורים ובכל מקרה, מומלץ להצניע סכינים, אקדחים ושאר כלי משחית כשמתחיל לעלות מפלס האלכהול.

²³ לפי שיטת המאירי, הסיפור על רבה ור' זירא המובא בגמרא מגילה בצמוד לאמרה של רבא: "מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", הוא בבחינת מעשה לסתור ובהפקיע מדין זה ואין יותר עד-דלא-ידע. ובימינו עוד הוסיפו וחיברו מנגינה לאמירה זו ולא שעו לדברי המאירי.

²⁴ אז אם למאירי הפרובנסי לא חיישינן, וודאי וודאי שלנשר הגדול חיישינן ויש לקיים עד-דלא-ידע בשינה עמוקה ונחרה גדולה ולא חו"ח בחמוריות, קופיות ושאר מרעין בישין דשכרותא שאנו חווים לצערנו מידי יום ובעוונותינו הרבים התקיים בנו: כל יום פורים. ואולי גם נח קיים דברי רמב"ם אלה והלך לישון. אולי לא הקפיד להתכסות כראוי, אך נראה שלא עשה שום דבר רע ולא הזיק לאיש.

שבת שלום ופורים שמח
מחלקי היין